

Berzelius och Tegnér – intellektuella portalgestalter förbundna i vänskap

Ar 1833 gjorde intendenten vid Riksmuseum, Bengt Fries, en resa till utlandet. Han rapporterade direkt hem till Berzelius att »Professor Berzelius, Göta kanal och Trollhättan är det enda man känner av Sverige; och får jag tillägga Esaias Tegnér, sedan hans skrifter blivit översatta«.

Berzelius' berömmelse vilar på en solid grund. Här kan nämnas det kemiska nomenklatorsystem vilket vi med vissa modifikationer använder än i dag och vidare hans i bokform utgivna »Föreläsningar i djurkemien« (1806–08), som lade grunden till den fysiologiska kemien. Till detta kan läggas upptäckten av flera grundämnen. Berzelius' världsrykte har därför bestått. För Tegnér del grundade sig den internationella berömmelsen till stor del på »Frithiofs saga«, som efter att den publicerats i sin helhet 1825 kom att översättas till flera europeiska kulturspråk. Ja, Tegnér blev på sin tid känd till och med i USA genom den amerikanske diktaren Longfellow's översättningar. I dag är väl Tegnér's berömmelse på väg till historien, men så är också litteraturen mer konjunkturkänslig än kemien.

En gång var emellertid läkaren och kemisten Jöns Jacob Berzelius och skalden Esaias Tegnér Sveriges intellektuella portalgestalter med rykten som nådde långt utanför landets gränser. Eftersom båda tillhörde den begränsade personkrets som utgjorde bildningsskiktet i vårt land, lärde de naturligtvis känna

varandra som en följd av den sociala position de intog. Men det var mer än så. De blev nära vänner trots att de tillhörde till synes vitt skilda verksamhetsområden, även om Berzelius en gång hade varit med om att starta en litterär tidskrift, Lyceum.

Deras första kända möte var på hösten 1810. Det var på en bjudning i familjen Lagerhjelm's gods Falkenä en bit utanför Örebro. Berzelius var 31 år och Tegnér 28. Ett ämne som diskuterades var naturfilosofin. Berzelius var ju med sin empiriska förankring en svuren fiende till denna. Riktigt vilken ställning Tegnér intog under samkvämet är oklart; ofta kunde han, som den koncilianta sällskapsmänniska han var, bli överlättande och mer överbryggande när diskussionens vågor gick höga. Men i grunden drevs Tegnér och Berzelius av en likartad lidelse för tankeklarhet. Man kan påminna sig Tegnér's ord: »Hvad du ej klart kan säga, vet du ej; med tanken ordet föds på mannens läppar, det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta.«

Tegnér och Berzelius träffades ofta när den förre besökte Stockholm. När den senare drog söderut gästade han gärna biskopssätet Östrabo i Växjö. Berzelius uppskattade mycket den överdådiga trivsel som Tegnér spred omkring sig. Vänskapen rymde många komiska inslag som när Berzelius vid ett tillfälle erbjöd sin vän lustgas. Tegnér tackade emellertid nej eftersom han hade förhinder: »... all slags lust, till och med i gazform, tyckes vilja gå mig förbi.«

Vänskapen förefaller ha fördjupats under arbetet i

LEDANDE KULTURGESTALTER UNDER 1800-TALET.

Målning av Johan Gustaf Sandberg, 1834. Från vänster ses Johan Olof Wallin, Frans Michael Franzén, Jöns Jacob Berzelius, Erik Gustaf Geijer och Esaias Tegnér. Alla fem satt i Svenska Akademien, och alla utom Franzén var medlemmar i Snillekommissionen.

JÖNS JACOB BERZELIUS,
1779–1848,
»den svenska kemins fader«. Bild efter en dagrottypi tagen i Berlin 1845. Till vänster.

ESAIAS TEGNÉR
1782–1846,
skald, professor vid Lunds universitet, biskop i Växjö. Till höger.

den s k Snillekommissionen, i vilken de båda ingick tillsammans med några andra prominenta kulturpersonligheter. Kommissionen tillsattes av riksdagen 1825. Dess uppgift var att se över den högre akademiska undervisningen för att komma med förslag som bättre anpassade densamma till tidens krav. I kommissionen uppstod en tydlig polarisering mellan dem som ville modernisera undervisningsväsendet genom att ge naturvetenskaperna en mer framträdande plats, delvis på bekostnad av studiet av de utdöda kulturspråken, och de mer kulturkonservativa. Till den förstnämnda grupperingen hörde Berzelius och universalgeniet Agardh – botanist med alger som främsta specialitet, nationalekonom och radikal pedagog; med tiden också biskop liksom Tegnér. Agardh och Berzelius hamnade emellertid i minoritet. När slutbetänkandet kom 1828 var det präglad av ett konservativt bildningsideal. Berzelius var mycket besviken.

Tegnér försökte överbrygga motsättningarna. Även om han inte var naturvetare hade han en stark känsla för Berzelius', liksom också för den nära vännen Agardhs storhet. Berzelius' tacksamhet för Tegnér visade sig i hans stöd för dennes inval i Kungliga Vetenskapsakademien 1835. Något som Tegnér återgäldade genom att spela en avgörande roll för att Berzelius 1837 skulle bli invald i Svenska Akademien. Tegnér fick emellertid utkämpa ett tvåfrontskrig. Å ena sidan måste han övertyga de tveksamma om det lämpliga i att välja in en person vars främsta meriter egentligen inte var litterära; han var som Tegnér uttryckte det »en anomalie«. Å andra sidan måste Tegnér också övertyga Berzelius, som själv var tveksam till om han hörde hemma i akademien. När det slutligen fanns en betryggande majoritet för Berzelius, och en stol stod ledig, blev det Tegnér's uppgift att övertala den nödbedde att acceptera invalet. I brevet han skrev till Berzelius vid tillfället gav han sig ut på friarstråt: »Det är icke vanligt att Fruntimer fria; men om Svenska Akademien genom mig, som Böneman, anmälde sig hos dig, såg mig ärligt skulle du ha hjerta att ge henne korgen? Jag erkänner uppriktigt (och sekreteraren kan intyga det) att jag för min del länge önskat en sådan kopulation, ärofull för Akademien och icke heller vanhedrande för dig.«

Lite längre fram i brevet hyllar han Berzelius' prosa för dess »klarhet och renhet«. Han skriver vidare: »Min tanka är dessutom den att det Skönas Monarki är en Universalmonarki som omfattar till och med Kemien, och att konsten i allmänhet ej vinner på att vara – mindre vetande. Jag hatar den trångbröstad skill-

naden man vanligtvis gör mellan vitterhet och vetenskap ...«

Politiskt kom Berzelius och Tegnér att närma sig varandra. Bägge blev illa ansedda i radikala liberala kretsar. I Berzelius' fall berodde det mycket på att han hade suttit i den jury som fällde rabulisten Crusenstolpe för majestätsbrott 1838. Tegnér blev med tiden allt mer konservativ, för att inte säga reaktionär. Under den stormiga riksdagen 1840, då den liberala oppositionen formerade sig mot de konservativa och mot Karl XIV Johans regemente, drog Tegnér, bland så många andra inlägg av mer allmänpolitisk art, också en lans för sin vän genom att stödja en motion som hade väckts i adelsståndet för att Berzelius skulle få en statspension. »Professor Berzelius«, yttrade han, »är den, som mest upprätthåller Svenskarnes namn såsom eröfrande Nation, som svårligen nu mera kan hoppas andra eröfringar, än vetenskapliga. Han har genom sin vetenskap fört Svenska namnet längre än Carl XII och Gustaf Adolf sjelf med alla sina hjeltar.« Strax efter riksdagen gick sedan Tegnér in i ett svårt och utdraget maniskt skov, under vilket han vårdades över sex månader på sinnessjukhuset i Schleswig.

När det gäller Tegnér's och Berzelius' personliga förhållanden, särskilt den psykiska hälsan, fanns det liknande livserfarenheter. Att Tegnér hade flera depressioner och också, som jag nämnde, ett svårt maniskt skov är ju väl känt. Tegnér's mäktiga och mörka dikt »Mjältsjukan« är det främsta litterära uttrycket för denna sida av hans väsen. Men även Berzelius hade upprepade depressioner som blandade sig med psykosomatiska symtom, exempelvis återkommande migrän, hjärtklappningsbesvär; med tiden också gikt och annan ännu allvarligare kroppslig sjuklighet. Hans första depression inträffade 1818. Den började med allt tätare migränanfall. Till dessa kom ytterligare symtom: Han drabbades av en likgiltighet och blev »alldeles oförmögen för sysselsättning, hade leda till allt slags vetenskapligt arbetet«, förklarar han i sina »Självbiografiska anteckningar«.

Våren 1835 blev särskilt tung för Berzelius. Han led av vad han uppfattade som matsmältningsproblem, nedsatt aptit och avmaging. Till dessa besvär fogades också depressionens rent psykiska skepnad. Han berättar i ett brev, att han: »... är vid ett så gruvligt indifferent lynne, att ingenting roar eller intresserar mig; jag har två månader icke annorlunda varit i mitt laboratorium än för att passera därigenom. De torkade fil-

tra sitta ännu kvar i trattarna, som de sutto, då jag blev illamående, och jag vämjades vid att röra dem. Denna hypokondriska sinnestämning, vari jag förut icke varit, är högst oangenäm.»

Tegnér var ofta mer egocentrisk och självbespeglade i kontakten med nära vänner. Följaktligen ville han också ge sitt sorgmod en universell giltighet. Inför nyåret 1837 vänder han sig till Berzelius: »Lycka till på det ingående året. Ett sorgligt år har det varit för mig, och jag väntar inte bättre af Efterträdaren. Livvets sanning, som annars kallas Mjelt-sjuka, tränger sig allt mer och mer på mig. Det är bedröfligt när sorgen blir regel, och glädjen en exception – men som hänskratt.»

Hur Berzelius bedömde Tegnérsvärmod kan man utläsa av hans kommentarer efter att ha gäststat sin vän i augusti 1836 – det år som Tegnér i det nyss anförda brevet kallar för ett »sorgligt år«. Tegnér hade först uppvisat en bländande fasad av kvickhet och älskvärdhet, men senare anförtrödde han sin gäst att han var själssjuk och den olyckligaste människan på jorden. Berzelius skriver: »Huru mycket maskineri som ligger i vår organisation, så äro vi dock till en viss grad smeder för vår egen lycka. Så är det även med den ovanlige skalden. Han är mycket att beklaga och så mycket mer, som han ensam är skulden till sin vantrevnad.»

Berzelius' reflexion andas onekligen ett visst mått av moralism, och framför allt vittnar den om att den store naturvetenskapsmannen inte var benägen att söka en naturalistisk och medicinsk förklaring till Tegnérsvärmod. Tegnér, däremot, hyste mot slutet av sitt liv en tro på att det en gång skulle gå att för-

klara även psykiska sjukdomar på ett vetenskapligt sätt, så som Berzelius hade gjort när det gällde kemin. Han hade nämligen ett förtroende för sin vän som stod i bjärt kontrast till hans låga uppfattning om de läkare vilka vårdat honom under hans psykiska sjukdomsperioder. Trött och kroppsligt försvagad efter att ha genomlidit sin maniska psykos tog Tegnér upp detta problem i ett brev till Berzelius 1842.

Han hänvisar där till personliga erfarenheter samtidigt som han vidgar frågeställningen till att omfatta något mer allmängiltigt: »Jag fruktar att Medicinen, i synnerhet i sitt högsta Kapitel, om själssjukdomarna, ännu saknar sin Berzelius. Eller hvad veta, hvad gissa vi om de bägge Statsmakterna, kropp och själ? Hvar går gränslinjen mellan Geni och galenskap? Är allt galenskap som avviker från den stora stråkvägen – kungsvägen – som folket kallar förstånd?»

Tegnér avled i sviterna av ett slaganfall den 2 november 1846, 10 dagar innan han skulle fylla 64 år. Berzelius överlevde sin vän med nära två år. Han gick bort efter ett plågsamt sjukdomsförlopp med smärtor i ländryggen och förlamning av nedre kroppshalvan den 7 augusti 1848, 13 dagar innan han skulle fylla 69 år. Sannolikt rörde det sig om sena komplikationer av syfilis.

Lars Sjöstrand

överläkare,

Beroendecentrum Stockholm

lars.sjostrand@sll.se

Läs mer Referenslista <http://ltarkiv.lakartidningen.se>

Citatet

Åsa Nilsonne:

Unga friska tonåringar ... kan köras ihjäl på en sekund, medan en del sjuka nitioåringar lyckas töja sitt liv häpnadsväckande långt.

Åsa Nilsonne är psykiater vid Karolinska Universitetssjukhuset Solna med ett starkt engagemang i utbildningsfrågor. Vägen dit har ingalunda varit spikrak. Som diplomatbarn flackade hon runt i världen och arbetade bl a på djurpark under ett studieavbrott innan hon blev läkare. Till sist gick hon dock i mål som psykiater, medicine doktor, legitimerad psykoterapeut, handledare i kognitiv terapi och nyligen professor i medicinsk psykologi vid Karolinska institutet.

Den första medicinska deckaren kom till efter ett refererat manuskript. Nilsonne hade tänkt sig ett arbete hemifrån att kombinera med mammrollen och börjat skriva skönlitteratur. Upptakten var dock trög. Originallet saknade struktur, sade lektören. Vad är mera strukturerat än en deckare? Nilsonne tänkte om. Den något vilsna polisen Monika Pedersen introducerades i den första boken »Tunnare än blod«, en lite pragt beskrivning av ett mord med uppenbart medicinska förtecken och en lågmäld vardagsvänlighet. Citatet är lätt förkortat en dyster reflexion över tillva-

rons oberäknlighet och slump-element. Polisen Monika Pedersen kom sedermera tillbaka i mera mognad form, och år 2000 fick Nilsonne Polonipriset, instiftat till kvinnliga deckarförfattare. Monika Pedersen har nu dykt upp i fem böcker och senast förflyttats utomlands för att kartlägga ett u-landsdrama.

Med fackboken »Vem är det som bestämmer i ditt liv?» och termen

»mindfulness« på den egna webbplatsen har Nilsonne lanserat begreppet »medvetet närvarande«, bl a med en rad självhjälpsövningar för ett rikare inre liv. Tankarna kommer delvis från zenbuddhismen. Att vara medvetet närvarande innebär att vara vaken i nuet och att acceptera tillvarons spelregler. Vi har alla en egen inneboende teaterrepertoar, och vi spelar alla på en inre scen, men vi kan träna oss i att styra denna repertoar. Vi väljer vilka aktörer vi vill släppa upp på denna vår inre scen och hur vi vill utforma vår egen inre pjäs. Nilsonne menar att man kan få bättre grepp om sitt liv genom att träna sig i medveten närvaro. Det ger oss en större självinsikt och ökar också våra valmöjligheter och samtidigt vår förmåga att uppnå dessa mål.

ÅSA NILSONNE
professor i medicinsk psykologi, psykiater och författare.
Foto: Ulla Montan

Stephan Rössner

professor, Karolinska Universitetssjukhuset Huddinge